

Utjecaj gospodarstva na polaženje škola u kotaru Ivanec od 1639. do 1918. godine

mr. sc. Suzana Jagić
OŠ Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Ivanec
suzanajagi@gmail.com

Primljeno: 26. 09. 2010.
Prihvaćeno: 12. 03. 2011.
Izvorni znanstveni rad /
Original scientific paper
UDK 373.3(497.5 Ivanec)(091)

Sažetak

Autorica prikazuje povezanost gospodarske osnove i razvitka pučkog školstva krajem XIX. i početkom XX. stoljeća na primjerima Ivanca i Bednje te omogućuje uvid u razvoj i modernizaciju osnovnih škola u kotaru Ivanec. Zaključke donosi ponajviše istraživanjem pisanih školskih spomenica dviju škola u Ivancu te škola u Bednji i Vrbnu.

Ključne riječi: *Ivanec, Bednja, razvitak školstva, pučke škole, kotar Ivanec, gospodarska osnova, modernizacija, školske spomenice.*

Uvod

Ivanec svoj prvi pisani spomen bilježi 22. lipnja 1396. godine kada je nazvan "slobodna općina Svetog Ivana" iako novija arheološka istraživanja upućuju da je "Ivanec stariji od Ivanca"¹. Počeci Ivanca vezuju se uz kapelu Svetog Ivana Krstitelja na posjedima križara ivanovaca koji dobivaju velik posjed uz Ivančicu darovnicom Bele IV. iz 1238. godine. Kapela je bila podignuta na raskrižju putova iz Varaždina prema Lepoglavi, Krapini, Klenovniku i drugim naseljima koja su u to vrijeme nastajala. Kroz sred-njevjekovno razdoblje trgovište Ivanec pretvara se u centralno naselje na sjevernim padinama Ivančice i u dolini rijeke Bednje² zbog svojih prirodno - geografskih, ali i društvenih prednosti kao što su istaknut povoljan položaj uz glavnu prometnicu istok - zapad (Lepoglava, Krapina), sjever (Klenovnik i dalje prema Sloveniji), velike naseljenosti za ondašnje vrijeme³ (radna snaga, obrana vlastelinstva), plodnih oranica i livada uz rijeku

¹ "Ivanec stariji od Ivanca" naziv je izložbe održane od 20. VI. do 4. VII. 2003. u Ivancu u organizaciji Instituta za arheologiju u Zagrebu, mr. sc. Juraja Belaja i Ivanečkog kluba kolekcionara.

² Područje pripada geografskoj cjelini gornjeg porječja Bednje. Ivan CRKVENČIĆ, "O agrarnoj strukturi gornjeg porječja Bednje", *Geografski glasnik* 13, Zagreb, 1951., str. 101-114.

³ Godine 1598. procjenjuje se da je Ivanec imao 230 - 270 stanovnika. Neven BUDAK, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb - Koprivnica, 1994., str. 168. Procijenjeni broj stanovnika za 1649. godinu iznosi 400. Marijan KRAŠ, *Prilozi povijesti Ivanca do 1940. go-*

Bednju te bogatstva šuma. Zbog svih navedenih prednosti mađarski grofovi Petheö de Gerse (XVI. stoljeće) izabiru upravo Ivanec za stalno sjedište vlastelinstva, dok je njihov *castrum* u vrijeme osmanlijskih provala imao obrambenu funkciju za okolno stanovništvo. Obitelj Petheö de Gerse posjeduje Ivanec i početkom XVIII. stoljeća sve do 1742. kada postaje vlasništvo grofa Ladislava Erdödyja Novomarofskog.

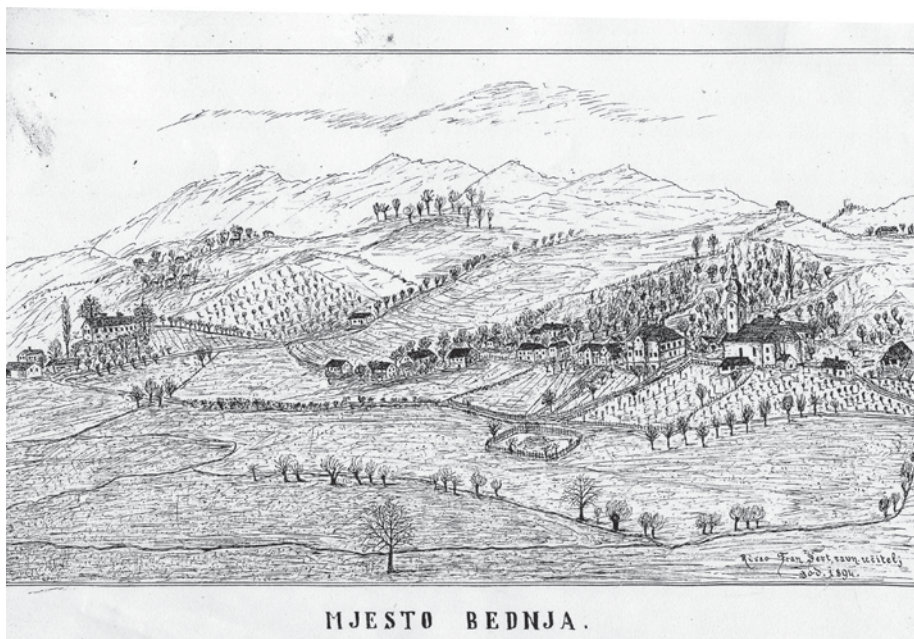
Neoapsolutističko razdoblje donosi promjenu glede položaja Ivanca. Novoustrojena uprava Namjesništva (nekadašnja Banska vlada) koja je stupila na snagu u svibnju 1854. godine u cilju uvođenja modernije uprave ukinula je podžupanije i zamijenila ih je sa 46 kotara. Ivanec tako postaje sjedištem kotara u kojem se spajaju politička uprava sa sudstvom prve mobilne.⁴ Novom administrativnom podjelom novonastali kotar Ivanec činile su upravne općine: Ivanec (obuhvaćala je porezne općine Ivanec, Kanižu, Lepoglavu, Očuru, Kamenicu i Jerovec), Bednja (obuhvaćala je porezne općine Bednju, Rinkovec, Šašu, Trakošćan, Višnjicu *Dolnja* i Višnjicu *Gornju*) i Maruševec (obuhvaćala je porezne općine Maruševec, Druškovec, Ladanje *Dolnje*, Voću *Dolnju*, Voću *Gornju* i Čalinec).

Bednja se u pisanim dokumentima prvi put spominje 1334. godine kada je izgrađena župna crkva, a ubrzo i župni dvor. Kroz XIV. i XV. stoljeće kraj je bio slabo naseljen, a promjena je nastupila tijekom XVI. i XVII. stoljeća uslijed migracija stanovništva iz ugroženih krajeva Hrvatske prema sjeveru. Upravo su u tom periodu udarene i osnove strukture prigorskih pejzaža bednjanskog kraja sa slabim i razbacanim seoskim kućama i feudalnim dvorcima izgrađenim na odlično odabranim strateškim mjestima. Povijest Bednje u tom je razdoblju vezana uz obitelj Drašković, a vlastelinstvo Trakošćan vršilo je pravo patronata u župama Bednja, Višnjica i Cvetlin. Promjene su nastupile nakon 1848., a 1854. godine Bednja ulazi u novoosnovani kotar Ivanec te je činila jednu upravnu općinu.

Upravnu općinu Bednja uzet ću kao primjer drugoga mjesta kotara Ivanec na kojem ću pratiti utjecaj gospodarskog razvoja na razvitak pučkoga školstva u XIX. i na početku XX. stoljeća. Obje upravne općine *trivijalnu* školu dobile su 1839. godine te su 2009. obilježile 170-godišnjice osnutka osnovnih škola.

dine, Varaždin, 1996., str. 122. Prema popisu stanovništva iz 1857. godine seoske općine Ivanec i Kaniža brojile su 2 306 stanovnika. Državni arhiv Varaždin (dalje DAVŽ), (877) *Kotarska oblast Ivanec*, 1262/1857.; Proračun općina Ivanec i Kaniža za 1870. godinu navodi podatke o "3300 dušah". DAVŽ, 877, Redovni spisi br. 113/1870., prilog Proračun općina Ivanec i Kaniža.

⁴ Takva situacija uroditi će i velikim poteškoćama zbog neiskusnih činovnika, ali i zbog toga što su se glavni pravni i sudbeni poslovi tih kotarskih ureda odnosili na sukobe bivših feudalaca i podložnika, a nestručne i jednostrane odluke tih činovnika samo su pogoršavale stanje u okoli. Fond *Kotarska oblast Ivanec* posebno 50-ih godina XIX. stoljeća bilježi primjere tih sukoba.

MJESTO BEDNJA.

Slika 1: Bednja 1894. godine, (Franjo Sert, Spomenica niže pučke škole u Bednji)

Školstvo Ivanca i Bednje do početka XIX. stoljeća

U XVII. stoljeću, nakon prestanka osmanlijske opasnosti, pojavljuju se prvi dokumenti o prosvjetnoj djelatnosti ovoga područja. Radi se o zapisnicima kanonskih vizitacija, odnosno knjigama izvještaja o inspekcijskim pregledima stanja rimokatoličkih župa. U radu sam koristila istraživanja i prijevode kanonskih vizitacija Juričan Rudolfa te znanstvenu obradu, predgovor i redakciju Mirka Androića.⁵

Zapisnik vizitacije iz 1638. godine navodi za Ivanec: “Također u župnom dvoru je kuća za školu (istaknula S. J.), koja sada nema ravnatelja.” - što je za sada najraniji podatak o “prosvjetnoj djelatnosti” u Ivanecu. Prema zapisniku vizitacije iz 1669. godine prvi poznati učitelj bio je Nikola Bregović, *principist*, no on i nije podučavao (dječake) već je pjevao kod mise. Ivanečki učitelji - *školnici* u XVII. stoljeću bili su zapravo župnikovi pomoćnici – pjevali su kod misa i sprovoda (kantori), a bili su i zvonari. Istraživani izvori ne ukazuju na to da su ivanečki *školnici* u XVII. stoljeću poučavali djecu u čitanju, pisanju i osnovnom računanju. Ukoliko su i poučavali, radilo se o poučavanju dječaka u ministriranju. Za navedene

⁵ Mirko ANDROIĆ, Rudolf JURIČAN, *Prilozi građi za historiju školstva općine Ivanec*, DAVŽ, Zbirka rukopisa 1119. (L. 1. 6.), Varaždin, 1967.

službe primali su određene prihode,⁶ a koristili su kuću i vrt blizu crkve kao zakladu (za neke kasnije vizitatore to i nije bila zaklada).

Godine 1693. vizitator je naveo podatak da je učitelj poučavao 10 dječaka, iako ne govori o kojim se vještinama radilo. Međutim, to je i tako bilo privremeno jer već sljedeća vizitacija ne govori o izvođenju bilo kakve školske obuke, odnosno poučavanju pa se može zaključiti kako su ivanečki *školnici* bili uglavnom domaći ljudi koji su se razumjeli u orguljanje te su pomagali župnicima, no u pravilu nisu izvodili školsku obuku te ne možemo govoriti o kontinuitetu obrazovanja sve do XIX. stoljeća.

I tijekom XVIII. stoljeća spominju se učitelji sa sličnim obvezama i приходima te su se davale ocjene o njihovu obavljanju službe – od onih s kojima su župnik i župljani bili zadovoljni, do onih koji nisu udovoljavali svojim dužnostima, primjerice na ispitu iz kršćanskog nauka odgovarali su veoma slabo ili su imali neki od poroka kao što je bila odanost vinu ili su bili sumnjiva porijekla (glumci). Ni oni nisu poučavali u *trivijalnoj* školi “jer nisu imali sposobnosti niti obveze”,⁷ što je značilo da su bili *koriste* i *kantori* u takvim povremenim župnim školama. Povremeno župnik nije imao ni takvih pomoćnika.

Promjena je nastupila prilikom zapisnika vizitacije iz 1780. godine: “Nedavno je primljen u učiteljsku službu Antun Bernardić, mladić ispravna vladanja. Dobar je pjevač i prilično dobro svira na orguljama. Pismen je toliko, *da je sposoban djecu učiti u čitanju i pisanju* (istaknula S. J.). Služba mu je pjevati na koru na svečanije dane, svirati na orguljama, sprovođenje pratiti, na djelatne dane svećeniku posluživati *i što je najviše djecu podučavati, ako ovu roditelji u školu šalju* (istaknula S. J.), te ih u korizmi zajedno sa župnikom ispitivati iz kršćanskog nauka”.⁸ Unatoč očitim pozitivnim promjenama izazvanih pod utjecajem reformi prosvijećenog apsolutizma, zapisnici vizitacija iz 1808. i 1822. godine konstatiraju ponovno da u mjestu *trivijalna* škola nije bila otvorena i da nema niti školskog učitelja.

Na osnovi ugovora (*Contractus*)⁹ od 17. veljače 1839. godine između Zagrebačke uprave za školstvo i školskih općina Ivanec i Kaniža u Ivanecu je bila uvedena *seoska škola* te se predviđala i izgradnja pučke škole u

⁶ Vizitacija iz 1688. godine tako navodi “od župljana od pojedine kuće dobiva godišnje jedan groš, jedan sir i povjesmo lana, zatim od onih, koji gospoštiji tri dana u tjednu daju tlaku – jedan kvartal žita, od ostalih razmjerno prema tlaci. O ovom dogovoru sa župljanima posjeduje pismo gospoštije. Od pratnje mrtvaca od vrata groblja dobiva šest den, od ostalog kako se pogodi. U jeseni ima skupljanje mošta i od pojedinaca najmanje po dvije pinte vina. On vrši i zvonarsku službu i sa spomenutim dohocima za obje službe mora biti zadovoljan. Od zvonjenja za muškarce dobiva groš, za žensku dva den, za dijete jedan den.” Isto, str. 3.

⁷ Isto, str. 8. Podatak bilježi vizitacija iz 1768. godine.

⁸ Isto, str. 9.

⁹ Arhiv OŠ Ivanec (AOŠI), *Contractus* – ugovor od 17. veljače 1839. (kopija)

mjestu. Za učitelja je bio prihvaćen i potvrđen od strane vicearhiđakona kao inspektora ministarstva Juraj Skender kojega se ujedno obvezivalo još i polaganje ispita iz pedagoških znanosti. Također je tom prilikom bio potvrđen i njegov izbor za javnog bilježnika, a već je ranije obavljao i službu župnog orguljaša.

Vizitator iz 1841. godine potvrđuje kako je 1839. godine u župi bila uvedena *schola vernacula* te da je učiteljem imenovan Juraj Skender “dobra vladanja i za poučavanje sposoban”.¹⁰ Navodi se ujedno i brojčani podatak o (samo) 20 polaznika (zbog malih prostorija) od sedam do 15 godina.¹¹ Vizita zaključuje da se školska zgrada što prije treba proširiti, a to je bio i preduvjet odvojenog poučavanja muške i ženske djece.¹²

Franjo Sert, prvi pisac bednjanske školske spomenice, na samom početku daje kratki pregled povijesti Opće pučke škole u Bednji te navodi kako je i u Bednji kao “mal’ne svagdje učitelj postao s vremenom pravni i faktički nasljednik orguljaša ...”¹³ te kao prvog orguljaša (“učitelja”) od početka XIX. stoljeća do 1818. godine navodi Franju Kolaja, a do 1840. godine Josipa Premzela.¹⁴ Bednjanski su orguljaši posjedovali kuću na zemljištu na kojem je kasnije sagrađena škola. Zemljište je darovalo trakošćansko vlastelinstvo još 1756. godine. *Seoska škola* u Bednji započela je radom u studenom 1839., a ubrzo je za učitelja bio postavljen Josip Turčinović koji je u Zagrebu završio gimnaziju i jednogodišnji tečaj *preparandije*. Osim učiteljske službe vršio je i službu općinskog tajnika, no kao orguljaš bio je dosta slab (imao je pomoćnika!). U početku je bilo 40 učenika starosti od dvanaest, trinaest i četrnaest godina.

Navedeni primjeri razvoja ivanečke i bednjanske škole pokazuju da usprkos određenoj tradiciji poučavanja ne možemo govoriti o kontinuitetu školstva sve do prve polovice XIX. stoljeća. Taj je kontinuitet bio rezultat protomodernizacije školstva u Habsburškoj Monarhiji koja je započela u drugoj polovici XVIII. stoljeća (nakon završetka Sedmogodišnjeg rata 1756. - 1763.) za vladavine Marije Terezije. U korjenitoj promjeni školstva koju je Marija Terezija provodila od 1764. godine glavna je zadaća u reguliranju školstva i pisanju knjiga bila povjerena opatu Ivanu Ignjatu Felbingeru koji se već bio istaknuo prigodom organizacije školstva u Šleskoj. Sastavio je Opći školski red za njemačke normalne glavne i *trivijalne* škole u kraljevsko

¹⁰ M. ANDROIĆ, R. JURIČAN, *nav. dj.*, str. 11.

¹¹ Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najranijih vremena do danas* III., Zagreb, 1910., str. 16. Za školsku godinu 1839./1840. navodi podatak o 60 učenika u Ivancu.

¹² U Ivancu je 10. studenoga 1867. godine utemeljena i pučka djevojačka škola. AOŠI, *Spomenica Djevojačke škole u Ivancu*, Ivanec, 1890.

¹³ Arhiv OŠ Bednja (AOŠB), *Spomenica niže pučke škole u Bednji*, Bednja, 1890.

¹⁴ Isto.

- carskim nasljednim zemljama koji je 6. prosinca 1774. godine dobio konačno odobrenje carice. Po Općem školskom redu škole su postale javne državne ustanove. Država se brinula za osnivanje, održavanje, nadziranje škola i plaćanje učitelja. Određene su vrste škola, nastavni plan i program, organizacija, djelovanje škola i drugo. Na taj je način pučko školstvo postalo organizirano i uvedena je bila školska obveza od šeste godine, a trajala je šest do sedam godina.¹⁵ Crkva je time polako počela gubiti svoj ekskluzivni utjecaj na škole jer nije više mogla zadovoljavati državne interese na polju odgoja i obrazovanja, a postojeća se uprava nad školama, koja je ovisila o crkvenim vlastima morala polako ukidati jer više nije odgovarala politici centralizacije bečkog središta. Školstvo je moralo biti stavljeno pod nadzor države na cijelom svom teritoriju zahvaćeno tako prosvjetiteljskim idejama koje su odgoju i obrazovanju davale veliko značenje, a samo opismenjavanje stanovništva bilo je u stvari preduvjet da se prihvate i ostale reforme države kojima je ona još više nastojala ojačati i povećati moć.

Opći školski red bio je na snazi sve do 1777. kada se u Ugarskoj te njezinim "pridruženim stranama" donosi naredba *Ratio educationum potiusque rei litterariae* koja je podloga za *Ratio educationis publicae* iz 1806. godine.¹⁶ Te se nove naredbe nisu bitno razlikovale od naredbe iz 1774. godine te se još uvijek nije zahtijevalo obavezno osnovno školovanje, ali su utvrđeni propisi za osnivanje i održavanje škola te su uvedeni prema značaju naselja tipovi osnovnih škola koji su se održali do neoapsolutizma i kasnije. To su bile najprije jednogodišnje, a od 1845., tj. proglašenja *Systema scholarum elementarium*, dvogodišnje *trivijalke*, niže početne seoske škole u kojima su djeca učila čitati, pisati i računati te vjeronauk i po mogućnosti neka znanja za zemljoradnju; zatim trogodišnje "glavne škole", više početne škole u gradovima i trgovištima i "normalke" u glavnim gradovima krunovina. Time su bile ozakonjene razlike između seoskih i gradskih škola kako u gradivu, tako i u duljini školovanja, broju nastavnih sati i materijalnim mogućnostima škola. Ipak, tim je odredbama prvi put bio ustanovljen jedinstveni školski sustav kojim je država nastojala podvrgnuti svom nadzoru i usmjerenju sve vrste školovanja. U vezi s osnovnim školstvom država je dakako imala namjeru da se i nižim slojevima društva omogući najnužnija naobrazba nužna radi podizanja razine njihove gospodarske djelatnosti.

Gospodarske prilike Ivanca i Bednje

Habsburška se Monarhija u XVIII. stoljeću morala izboriti za prevlast u Europi s naprednijim, gospodarski razvijenijim državama, naročito s Fran-

¹⁵ Ivica GOLEC, *Povijest školstva u Petrinji 1700. - 2000.*, Petrinja, 2000., str. 33-34. i FRANKOVIĆ Dragutin, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958., str. 58-59.

¹⁶ Mirjana GROSS, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1986., str. 275.

cuskom i Pruskom te je morala prihvatiti “prosvijećene” reforme i razvijati proizvodnju u svojim zemljama. Brojni ratovi tražili su velike vojničke i financijske zahtjeve pa su Habsburgovci radili na podizanju trgovine nastojeći tako doći do novih izvora za oporezivanje. Sami Habsburgovci sudjelovali su u trgovini i u osnivanju manufakturnih poduzeća kako bi povećali svoje prihode. Progresivne ekonomske reforme Habsburgovaca, iako su pokretale cjelokupno društvo naprijed u pravcu građanskog i industrijskog društva, ipak nisu bile apsolutne i nisu išle do te mjere koja je bila potrebna za jačanje snaga cjelokupnog društva. Oni će u Hrvatskoj pomagati razvoj manufaktura i davati naročite carsko - kraljevske privilegije za razvoj manufakturnih poduzeća, no davanjem tih privilegija samo nekima, usporavat će razvoj ostalih manufaktura. Austrijski carinski sistem zaštićivao je razvoj “nacionalne” manufakture (i kasnije industrije), ali tako da je izrazito favorizirao takav razvoj u austrijskim nasljednim zemljama, a direktno zapostavljao razvoj u Ugarskoj i Hrvatskoj.

Kao početak doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji uzima se polovica XVIII. stoljeća i to razdoblje traje do 60-ih godina XIX. stoljeća kada se više nije mogla zadržati konkurencija mehanizirane industrije.¹⁷ Jedna od grana (prehrambene) manufakture bila je u tom razdoblju prerada duhana. U početku XIX. stoljeća gotovo je u svakom gradu Hrvatske postojala po jedna takva manufaktura.¹⁸ Povezano s manufakturnom preradom duhana upravo je podatak koji ukazuje na početke privrednog djelovanja na području Ivanca. Početkom XIX. stoljeća u Ivancu je započela s radom “svakako prva i jedina u Hrvatskoj”¹⁹ manufaktura burmuta (*šnofanca*).²⁰ Izvor navodi da je tu “tvornicu” osnovao neki Mirko Markić, a ona je 1831. godine došla u vlasništvo poduzetnika Franje Pusta iz Varaždina. “Tvornica” je uspješno radila sve do 1848. godine kada je država dobila monopol na proizvodnju burmuta²¹ pa je “tvornica” dobila svoju novu namjenu – 1849. ona je bila preuređena u umjetni mlin na valjke također u vlasništvu obitelji Pust. Veliki je valjak 1849. dostavila iz Beča u Ivanec tvrtka L. Nemelka.²² U mlinu je kroz osam metara visoki nadlijevak dovođena voda iz potoka Bistrice do kola koje je pokretalo valjak. Upravo će mlinovi na Bistrici (na vođeni i na parni pogon) davati bitno obilježje privređivanja

¹⁷ Rudolf BIČANIĆ, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750. - 1860.)*, Zagreb, 1951., str. 15.

¹⁸ Isto, str. 160.

¹⁹ Stjepan BELOŠEVIĆ, *Županija varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin*, Zagreb, 1926., str. 102-103.

²⁰ *Šnofanac* je duhan za šmrkanje, burmut (od njem. schnupfeln = šmrkati).

²¹ R. BIČANIĆ, *nav. dj.*, str. 218. U Hrvatskoj i Ugarskoj uveden je 1851. godine državni monopol duhana što je označilo kraj svim hrvatskim manufakturama duhana.

²² S. BELOŠEVIĆ, *nav. dj.*, str. 103.

ivanečkog kraja čak sve do sredine XX. stoljeća. Ivanečki su mlinovi mljeli pšenicu, raž i kukuruz, a žito su u određene dane preuzimali prijevoznici pojedinog mlinara i za nekoliko dana vraćali brašno u naselja udaljena od Ivanca i do 15 kilometara. U kasnijem će se razdoblju “Pustov mlin” modernizirati - godine 1895. bio je rekonstruiran i opskrbljen novim strojevima, dok je 1923. godine mlin dobio električni pogon i električnu rasvjetu s turbinom sagrađenom 453 metra iznad mlina.²³ Po godišnjem novčanom prometu Varaždinske županije bio je na prvom mjestu s prometom od 500 000 kruna i zaposlenih 10 - 14 radnika s plaćom od dvije krune na dan.²⁴

Osim mlinarske proizvodnje snažan pečat privrednom razvitku Ivanca i bliže okolice dali su ugljenokopi. Upravo na kraju manufakturnog razdoblja datira pojačani interes za rudna bogatstva Ivanca i okolice, a zadržan će biti daleko u razdoblje XX. stoljeća te će dati osnovu za cjelokupni razvitak ivanečkog kraja. U okolici Ivanca se u dolini potoka Željeznice već u prapovijesti talilo željezo. “Vražja pećina” i “Temni dol” bila su nalazišta limonita i željezno - manganske rude.²⁵ Na sjevernoj strani Ivančice u podnožju kote “Velike oberši” bilo je prvo nalazište rude u ivanečkom kraju. U tom je rudniku pronađen cinkov karbonat i cinkov sjajnik, a od olovnih ruda galenit.²⁶

Šezdesetih godina XIX. stoljeća u hrvatskom se rudarstvu pojavio i belgijski kapital. Za iskorištavanje hrvatskog rudnog bogatstva tih je godina najviše bilo zainteresirano dioničko društvo “Société metallurgique austro - belge”. Sjedište toga društva bilo je u mjestu Corphalie u Belgiji, a članovi su mu bili viđeni bruxelleski bankari i ostali belgijski poduzetnici. Društvo je bilo osnovano četrdesetih godina XIX. stoljeća te je već onda posjedovalo golemu rudna nalazišta u rudnom bazenu oko Liègea. Temeljem obavijesti o velikim količinama rudnog bogatstva te o jeftinoj radnoj snazi, društvo je uložilo svoj kapital i u Hrvatskoj. Nakon poduzetih rasprava koje su bile vođene posredstvom bečkog ministarstva trgovine preko Dvorske kancelarije u Beču, Belgijanci su dobili odobrenje za “tećenje i deržanje rudnikah i talionica (Berg & Hüttenwerke) u Ivancu”.²⁷ Odmah su započeli i gradnju veće talionice cinka u Kuljevčici, nedaleko od Ivanca. Talionica je proradila tijekom 1863. i zapošljavala je gotovo isključivo domaću radnu snagu, uz preostale rudare iz radobojskog rudnika sumpora, u kome je upravo tih godina počela stagnirati proizvodnja pa je većina rudara osta-

²³ Isto.

²⁴ *Izvjeshće upravnog odbora i kr. Podžupana Županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. Županijske i područnih joj kotarskih oblasti (dalje Izvjeshće)*, Varaždin, 1902., 1903., 1904., 1905., 1908.

²⁵ Mirko MALEZ, *Minerali i stijene Ivančice, Naše planine*, 4/1952., br. 7-8, str. 180.

²⁶ Isto.

²⁷ M. KRAŠ, *nav. dj.*, 77.

la bez zaposlenja.²⁸ Preko dopisa objavljenog u *Narodnim novinama* od 4. VIII. 1883. pod naslovom “Tvornica tutije u Kulovčici” saznajemo podatke o poslovanju, ali i o problemima te tvornice radi kojih je došlo i do njezina zatvaranja 1883. godine. Pogon za proizvodnju cinka u Kuljevčici imao je osam talionica, četiri roštiljne, dvije koksne i jednu kolčakovu peć, a vatro-stalna glina dopremana je bila vjerojatno iz Šaše. Ugljen (lignit) dopreman je iz nedalekog okna rudnika otvorenog 1876. iz kojeg se dobivalo 88 400 mtc ugljena. Godišnja proizvodnja cinka iznosila je 600 tona.²⁹ No, žile cinka i ugljena na Ivančici brzo su bile potrošene te ih je bilo potrebno uvoziti iz Koruške (Villach). Troškovi takvog prijevoza ubrzo su nadmašili prihod od proizvodnje cinka jer je željeznička pruga kroz Zagorje izgrađena 1886., a Ivanec je dobiva tek 1890. godine (sirovina se iz Koruške do Ormoža dovozila željeznicom, a do Kuljevčice kolima).³⁰ Uz to, cijena cinka počela je padati uslijed jeftinijeg cinka iz Engleske i Amerike pa je Društvo nastavilo rad “s podpunim deficitom od nekoliko hiljadah forintah”.³¹ Upravo će nedostatak prometne mreže, posebno željeznica, utjecati na usporeni ekonomski rast u Banskoj Hrvatskoj te će ekonomska modernizacija, a povezano s njome i kulturna modernizacija te integracija hrvatskog nacionalnog prostora, ovisiti upravo znatnim dijelom o željezničkoj mreži koja bi povezivala plodna područja uz Dunav s Jadranom. Država u takvoj politici nije vidjela svoj interes (posebice nakon 1868.), još više što je teritorij Banske Hrvatske predstavljao sferu sukoba između Beča i Budimpešte, tako da je domaće građanstvo bilo još više usporavano u procesima modernizacije pokazujući time svoju nemoć u sukobu s centrima moći Monarhije. Pisac spomenutog dopisa također zaključuje da rudarstvo u Hrvatskoj (Samobor, Radoboj, Kuljevčica) propada upravo zbog nedostatka željeznica u Hrvatskoj pa tako i u Zagorju – “željeznica, koja bi dodirala Lepoglavu, Kulovčicu, a poglavito koja bi spajala gornje Zagorje uz to sa cislatanjskom južnom željeznicom, bila bi po Hrvatsku od neprocjenive koristi”.³² Željeznicom bi poduzeća u Kuljevčici, Očuri i kazneni zavod Lepoglava, ali i siromašni zagorski seljaci mogli lakše prodavati svoje proizvode i riješiti se velikog siromaštva. “Zagorje će ostati siromašno, dokle god mu bude manjkalo željeznica, a s njom mogućnost, da svoje proizvode unovčuje.”³³ Nakon

²⁸ Miroslava DESPOT, *Industrija građanske Hrvatske 1860. - 1873.*, Zagreb, 1970., str. 141-142.

²⁹ M. KRAŠ, *nav. dj.*, str. 77.

³⁰ O nerentabilnosti takva prijevoza govori i izjava činovnika u Kuljevčici da je za društvo jeftinija varijanta dobivanja cinka iz Koruške preko Trsta morskim putem za Belgiju i Liège, nego li u Kuljevčici!

³¹ M. DESPOT, *nav. dj.*, str. 182.

³² Isto, str. 183.

³³ Isto.

brojnih problema³⁴ 5. listopada 1890. godine puštena je bila u promet vicinalna željeznička pruga Varaždin – Ivanec - Lepoglava kojom je u početnim godinama prometovanja najviše otpreman ugljen, glina i pijesak, drva, pšenica, kukuruz, opeka i crijep kao rezultati produkcije toga područja. S pojavom željeznice vezana je i pojačana eksploatacija rudnika u Ivancu od početnih pokušaja Dioničarskog društva Wiener - Kohlen Industrie Verain iz Beča 1886., zatim otvorenja okna "Josef" 1895., a koje je zapravo početak stvaranja ivanečko - ladanjskog bazena lignita koji se pruža od Kuljevčice istočno prema dravskoj nizini i, konačno, otvaranja jame "Flora" u Ivancu 4. ožujka 1901. kojom je započelo stvaranje ivanečkih rudnika.³⁵ Time je ivanečka okolica postala područje intenzivnog i relativno trajnijeg eksploatiranja ruda.³⁶

Bednjanski kraj, koji prema školskoj *valovnici*³⁷ od 18. travnja 1860. i spomenici škole u Bednji³⁸ čine *uškolana* mjesta Bednja, Vrhovec, Gorevec, Mali i Veliki, Šinkovica Bednjanska, Purga, Pleš, Šaša, Viletinec, Rinkovec, Benkovec i Brdo, Meljan, Predukovje, Podgorje, Pašnik, Ježovec, Vranjelje, Osonjak, Šinkovica Šaška, Vrbno i Trakošćan, brdovito je područje, dok su spomenuta sela i zaseoci razasuti na brdovitim brežuljcima. Kraj je izrazito siromašan u navedenom razdoblju (danas je pogranično područje) zbog nedostatka plodnoga tla i velike gustoće i rastrkanosti naseljenosti. Osim toga, taj gorovit teren bio je izvrnut čestim poplavama u kojima su bujice odnosile plodnu zemlju, a s njome i sav godišnji prihod. Pisac spomenice pučke škole u Vrbnu komentirao je to siromaštvo i bijedu riječima: "Tko da se nesjeti rieči Sv. Pisma: Kupinjem i trnjem rodit će ti zemlja. – U znoju svoga lica privrediti ćeš si kruh svoj svakdanji."³⁹ Da bi osiguralo egzistenciju, stanovništvo se bednjanskoga kraja uz poljodjelstvo moralo baviti i dodatnim zanimanjima. Radilo se o kućnom obrtu iz kojega je stanovništvo podmirivalo ne samo državne i zemaljske daće, već je tim gotovim novcem moglo kupovati odjeću i hranu kroz godinu zbog gore navedenih nedostataka oranica, livada i vinograda. Prema *Izvješćima upravnog odbora i kr. Podžupana Županije Varaždinske* kućni su obrti bili najviše zastupljeni upravo u ivanečkom kotaru, a jedno od glavnih središta bio je

³⁴ M. KRAŠ, *nav. dj.*, str. 81-82.

³⁵ Rudarska proizvodnja ivanečko - ladanjskih rudnika okončana je 31. prosinca 1975. godine. Dragutin GRĐAN, "Sto godina ivanečkog rudarstva", *Ivanečki kalendar 1976.*, Varaždin, 1976., str. 113-125.

³⁶ Mirjana GROSS, Agneza SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992., str. 334.

³⁷ Školske *valovnice* (školski upitnici) su iskazi o osnivanju novih pučkih škola, ali i funkcioniranju već postojećih. A. CUVAJ, II., str. 17.

³⁸ AOŠB, *Spomenica niže pučke škole u Bednji (dalje Spomenica Bednja)*, 1890.

³⁹ Arhiv OŠ Vrbno (AOŠV), *Spomenica za nižu pučku školu u Vrbnu (dalje Spomenica Vrbno)*, 1890. Prvi pisac školske spomenice bio je učitelj Šandor Kollenz.

upravo bednjanski kraj – Vranjelje, Ježovec, Podgorje i Rinkovec. Proizvodili su se “škafovi (Vranjelje, Ježovec), dojače, drvene kuhače i žlice, rogožari (Podgorje, Rinkovec), košare i košnice (Podgorje i Prebukovje), čak i platno od konoplje i lana.”⁴⁰ Ti su se proizvodi kućnoga obrta distribuirali daleko izvan mjesta stanovanja primjerice u Štajersku, Međimurje - Ugarsku, Podravinu, Slavoniju, Bosnu, a prodavali su se i na obližnjim okolnim sajmovima (okolica Varaždina). Proizvodi su se ili prodavali za gotov novac ili u zamjenu za žito i kukuruz kojega je u Zagorju kronično nedostajalo. Stanovništvo je drvo jeftino nabavljalo od trakošćanskog vlastelinstva, a bilo ga je u izobilju u obližnjoj Maceljskoj šumi.⁴¹ Pisac spomenice pučke škole Vrbno navodi kako su spretniji majstori mogli izraditi 5 - 10 “škafova (tunjica, parentnica, bednjeva, puta i žahtara to jest malih posudica u koje se doji) na dan (od mekanog jelovog drva, ali i hrastova, trešnjina, svibova i šljivina).”⁴² Osim primitivne poljoprivrede i kućnog obrta bednjanski se kraj nije uključivao u nikakve druge privredne tokove koji su započinjali početkom XIX. stoljeća te je tako ostao izoliran i glede značajnijih društvenih promjena. To će se, dakako, odraziti i na stanje u školstvu koje možemo promatrati kao jedan od temeljnih društvenih podsistema.⁴³

Polazak škola u Ivancu i Bednji do 1918. godine

Do sredine XIX. stoljeća sama je školska općina Bednja bila neuređena i bez potrebnih financijskih sredstava, a nije ni više imala potporu trakošćanskog vlastelinstva koju je dobivala prije 1848. pa je u pitanje dolazilo i samo učiteljsko mjesto u Bednji ponajprije njegovo plaćanje i smještaj. Od siromašnih se roditelja nije mogao tražiti nikakav dodatni porez, tako da je situacija glede stanja i polaska škole u Bednji i u drugoj polovici XIX. stoljeća bila više nego loša. Pisci spomenice za Nižu pučku školu u Bednji vodili su dobru evidenciju o polasku škole u razdoblju od školske godine 1874./75. do 1918./19. (i dalje), dok od šk. god. 1897./98. donose podatke i o broju učenika obveznika. Podatke o kretanju broja polaznika i obveznika škole donosim u Tabeli 1 (u zagradi je naveden broj obveznika).⁴⁴

⁴⁰ *Izvjješća*, 1902. - 1908.

⁴¹ Za izradu predmeta od rogoza po sirovine se moralo ići sve do Siska, a kasnije i do Našica. Suzana LEČEK, *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918. - 1941.* Zagreb, 2003., str. 275-276.

⁴² AOŠV, *Spomenica Vrbno*, 1890.

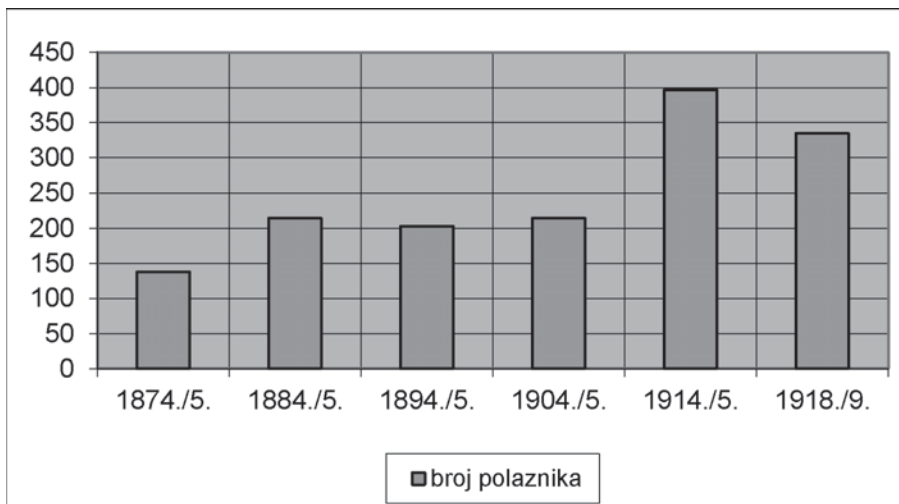
⁴³ Petar KORUNIĆ, Fenomen nacije: porijeklo, integracija i razvoj, *Historijski zbornik*, god. LIII., Zagreb, 2000., str. 89.

⁴⁴ Izvor za sve tablice i grafikone u radu su već navedene školske spomenice.

*Tablica 1: Broj polaznika Niže pučke škole u Bednji 1874. – 1918.
(obveznika 1897. – 1918.) (Školska spomenica Bednja)*

Školska godina	Broj polaznika	Školska godina	Broj polaznika
1874./75.	138	1897./98.	235 (866)
1875./76.	167	1898./99.	230 (----)
1876./77.	171	1899./00.	222 (856)
1877./78.	275	1900./01.	240 (893)
1878./79.	127	1901./02.	235 (896)
1879./80.	130	1902./03.	225 (883)
1880./81.	----	1903./04.	223 (866)
1881./82.	121	1904./05.	214 (833)
1882./83.	112	1905./06.	224 (828)
1883./84.	139	1906./07.	258 (806)
1884./85.	214	1907./08.	281 (806)
1885./86.	206	1908./09.	301 (774)
1886./87.	199	1909./10.	---- (813)
1887./88.	228	1910./11.	381 (837)
1888./89.	164	1911./12.	387 (879)
1889./90.	-	1912./13.	387 (658)
1890./91.	169	1913./14.	400 (703)
1891./92.	163	1914./15.	397 (1049)
1892./93.	-	1915./16.	369 (688)
1893./94.	182	1916./17.	342 (685)
1894./95.	203	1917./18.	338 (1092)
1895./96.	217	1918./19.	335 (1082)
1896./97.	221		

Grafikon 1: Kretanje broja učenika polaznika Niže pučke škole u Bednji 1874. – 1918. (Školska spomenica Bednja)

Ovdje treba naglasiti i činjenicu da brojčani podaci o polasku učenika koji su bili upisani početkom promatranog razdoblja nisu realni jer na kraju velik broj njih nije pristupio završnom ispitu, odnosno tijekom školske godine učenici su odustajali od školovanja. Takvu situaciju učitelj je školske godine 1875./76. komentirao riječima – od 155 učenika 82 dobila su prolazni uspjeh, a 73 su ostala neispitana “što je svakako ogroman broj, kad se pomisli, da je to polovica od upisane djece i da se u neizpitane broje ona djeca, koja su doduše upisana, ali hrdjavo ili nikako škole ne polaze”.⁴⁵ Na kraju promatranog razdoblja situacija se ipak popravila te u prosjeku sedmero do desetoro djece nije bilo pristupilo završnom ispitu, što znači da su definitivno odustali od polaska škole. Razlozi zbog kojih je polazak bednjanske škole bio slab i nezadovoljavajući bili su sljedeći:

1. Udaljenost pojedinih sela i zaselaka bila je velika i djeca, posebno za lošeg vremena (blatnjave ceste, visoki zapusi snijega), nisu mogla pješice dolaziti do škole.

2. Roditelji su bili presiromašni i djeci nisu mogli kupiti odjeću i obuću za pohađanje takve udaljene škole, a niti nabaviti školske potrepštine.

3. Roditelji su uvelike koristili dječji rad – školska su djeca morala ići na ispašu, čuvati mlađu braću, obrađivati polja ili ići za težake i odrađivati posao starijih.⁴⁶ Taj se problem dječjeg rada još više nametnuo nakon

⁴⁵ AOŠB, *Spomenica Bednja*, 1875./76.

⁴⁶ S. LEČEK, *nav. dj.*, str. 356., 397-398.

raspadanja kućnih zadruga i potrebe da nova nuklearna i proširena seljačka obitelj dođe do gotova novca.

4. Siromašna općina nije imala materijalnih sredstava, niti je bila u stanju organizirati prisilni rad za proširenje i preuređenje stare školske zgrade koja je bila premala da primi svu djecu obveznu za školu.

Prema tome, razlog slabog i nezadovoljavajućeg polaska škola nije samo bila "indolentnost" i "nemarnost" seljaka (pa čak i seoskih učitelja!) na što su upućivale vlasti i obrazovani slojevi društva već i teške materijalne prilike toga dijela Zagorja još više pogoršane nakon 1848. godine i raspadanjem kućnih zadruga. O modernizaciji školstva, o kojem se u razvijenijem dijelu Banske Hrvatske može govoriti od druge polovice XIX. stoljeća, ovdje teško da može biti riječi, a to je još jedan od dokaza kako je modernizacija u Hrvatskoj bila umjerena, kompromisna i sklona tradicionalizmu upravo zato jer je bila provođena u još aliberalnom društvu i posvemašnoj gospodarskoj nerazvijenosti. Sami bednjanski učitelji žalosno su iz godine u godinu mogli konstatirati - prvo, kamo bi se uopće mogao smjestiti tako ogroman broj djece koja su se trebala upisati u školu, drugo, jedan učitelj svakako bi bio u nemogućnosti da ih sve poučava, treće, roditelji djecu ne dovode na popis obveznih za školu i četvrto, djeca koja su i upisana iz godine u godinu školu su slabo ili nikako nisu ni polazila - "nemaran ili bolje rekuć nikakav polazak"⁴⁷ bio je najčešći komentar, primjerice, šk. god. 1890./91. učitelj je zapisao: "Polazak škole bijaše više nepovoljan nego povoljan, nešto sbog vanredno stroge zime i velika sniega, a drugo sbog nemara i indolencije roditelja. Ti nehajnici bjehu tekom škol. godine po nekoliko puta prijavljeni obč. poglavarstvu, nu žalibože s malo uspjeha".⁴⁸ Drugi navedeni problem djelomično je bio riješen šk. god. 1883./84. Naime, 1. svibnja 1884. godine otvorena je Djevojačka škola pa je prvom učiteljicom u Bednji bila imenovana Zora Žepić. Djevojačka škola postojala je samo do 19. kolovoza 1888. kada je ponovno pretvorena u mješovitu te je učiteljica podučavala djecu u III. i IV. razredu, a učitelj u I. i II. razredu cijeli dan.⁴⁹ Odluka o cjelodnevnoj nastavi ipak je izazivala stalne proteste mjesnog školskog odbora koji je na svojim sjednicama redovito tražio uvođenje poludnevne nastave. Kao najčešći razlog navodio je ispašu, siromaštvo i "koješta čime utemeljavahu odbornici svoj zaključak".⁵⁰ Međutim, u travnju 1904. godine županijska oblast u Varaždinu izdala je rješenje broj 3316 kojim se nije dozvolilo uvođenje poludnevne nastave.⁵¹

⁴⁷ AOŠB, *Spomenica Bednja*.

⁴⁸ Isto, 1890./91.

⁴⁹ Isto, 1883./84., 1888./89.

⁵⁰ Isto, 1903./04.

⁵¹ Isto.

Polazak škole posebno je bio neredovit kod djece starijih godišta tj. polazak *opetovnice*. Osim već navedenih razloga nepolaska škole kao što su loše vremenske prilike, udaljenost, bolesti (hripavac, difterija, zaušnjaci), upravo su ta djeca trebala seljačkoj obitelji za rad kod kuće ili na zemlji i tako ostajala nepismena jer bi s vremenom zaboravila i ono što su nekad naučila u školi. Dokaz velike nepismenosti koja je vladala diljem Varaždinske županije je okružnica broj 2299 od 18. veljače 1904. glede obuke “odraslih abecedara i čitanka za iste”,⁵² ali i održavanje povremenih analfabetskih tečajeva u čitavom tom razdoblju (i nakon 1918.).

Podatke o polasku *opetovnice* školska spomenica bilježi od školske godine 1890./91., a donosim ih u Tablici 2.

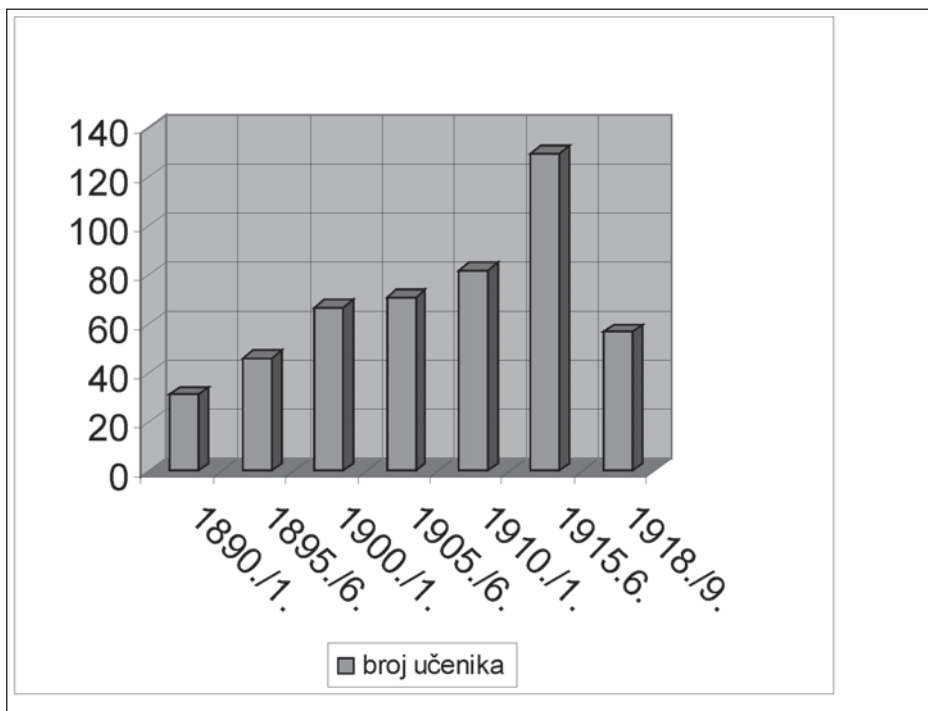
Tablica 2: Broj polaznika *opetovnice* niže pučke škole u Bednji 1890. – 1918.

(Školska spomenica Bednja)

Školska godina	Broj polaznika	Školska godina	Broj polaznika
1890./91.	31	1905./06.	71
1891./92.	34	1906./07.	60
1892./93.	42	1907./08.	75
1893./94.	42	1908./09.	78
1894./95.	37	1909./10.	-
1895./96.	46	1910./11.	82
1896./97.	60	1911./12.	93
1897./98.	64	1912./13.	123
1898./99.	65	1913./14.	118
1899./00.	69	1914./15.	<i>opetovnice nema</i>
1900./01.	67	1915./16.	130
1901./02.	69	1916./17.	82
1902./03.	75	1917./18.	127
1903./04.	65	1918./19.	57
1904./05.	66		

⁵² Isto.

Grafikon 2: Kretanje broja učenika opetovnice Niže pučke škole u Bednji
1890. – 1918. (Školska spomenica Bednja)

Polazak škole općenito pa tako i *opetovnice* poboljšana je u godinama pred Prvi svjetski rat, no izbijanjem rata polazak škole ponovno je postao neredovit dok se *opetovnica* ili nije bila održavala ili se održavala povremeno i sa malim brojem polaznika. Zanimljivo je pratiti i brojčane podatke koji ukazuju na polazak ženske djece u školu jer upravo su oni pokazatelj promjena koje nastupaju u cjelokupnom hrvatskom društvu na prijelazu u XX. stoljeće. Školska spomenica podatke o nastavi podijeljenoj po spolu bilježi od školske godine 1884./85. do 1887./88., 1895./96. do 1898./99. i nakon 1917./18. godine.

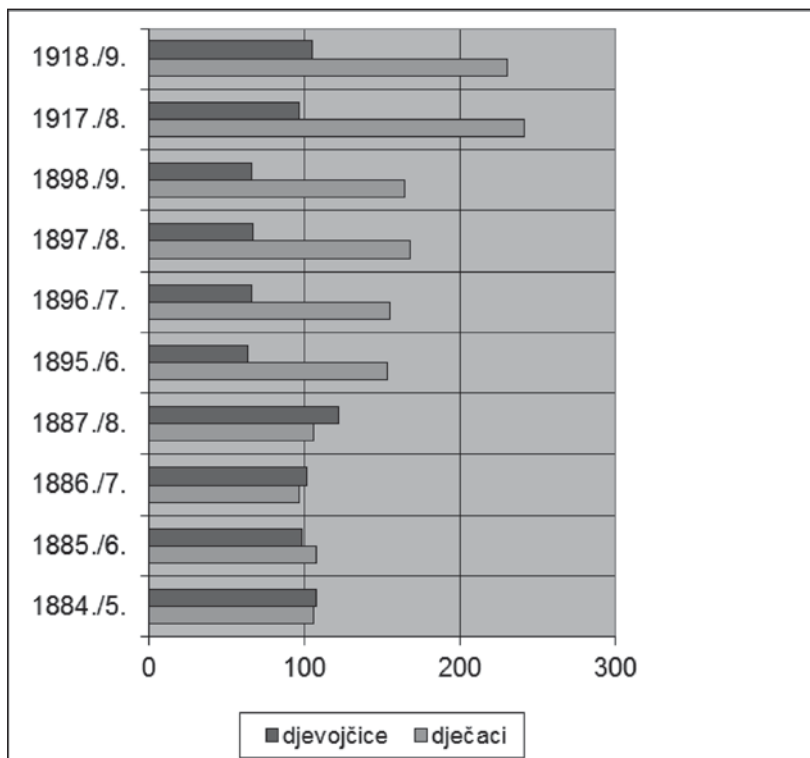
Tablica 3: Broj učenika i učenica niže pučke škole u Bednji
1884. – 1887., 1895. – 1898., 1917. – 1918. (Školska spomenica Bednja)

ŠKOLSKA GODINA	DJEČACI	DJEVOJČICE
1884./85.	106	108
1885./86.	108	98
1886./87.	97	102
1887./88.	106	122
1895./96.	153	64
1896./97.	155	66
1897./98.	168	67
1898./99.	164	66
1917./18.	241	97
1918./19.	230	105

Napominjem da se i ovdje radi o broju upisane djece koja na kraju školske godine nisu sva pristupila završnom ispitu, a najčešće su upravo to bile djevojčice. Tako primjerice školske godine 1886./87. iako su upisane 102 djevojčice ili $\approx 5\%$ više upisanih djevojčica od dječaka, 53 djevojčice ostale su neispitane “radi nemara ili bolje rekuć nikakova polazka”⁵³ što iznosi 51,96% neispitanih djevojčica. Nadalje, školske godine koje donose podatke o upisanoj djeci u pojedine razrede (1895./96. do 1898./99. te nakon 1917./18.) pokazuju također zanimljivu činjenicu smanjivanja broja polaznika u višim razredima (da bi to kulminiralo u *opetovnici*), a posebno smanjivanje polaska ženske djece u višim razredima. Tako je u šk. god. 1895./96. u I. razred upisan 41 dječak, a 20 djevojčica, u II. razred 33 dječaka, a 14 djevojčica, u III. razred 32 dječaka, 11 djevojčica, u IV. razred 20 dječaka, 12 djevojčica i u V. razred 27 dječaka i sedam djevojčica.

⁵³ Isto, 1886./87.

Grafikon 3: Kretanje broja učenika i učenica Niže pučke škole u Bednji 1884. – 1887., 1895. – 1898., 1917. – 1918. (Školska spomenica Bednja)

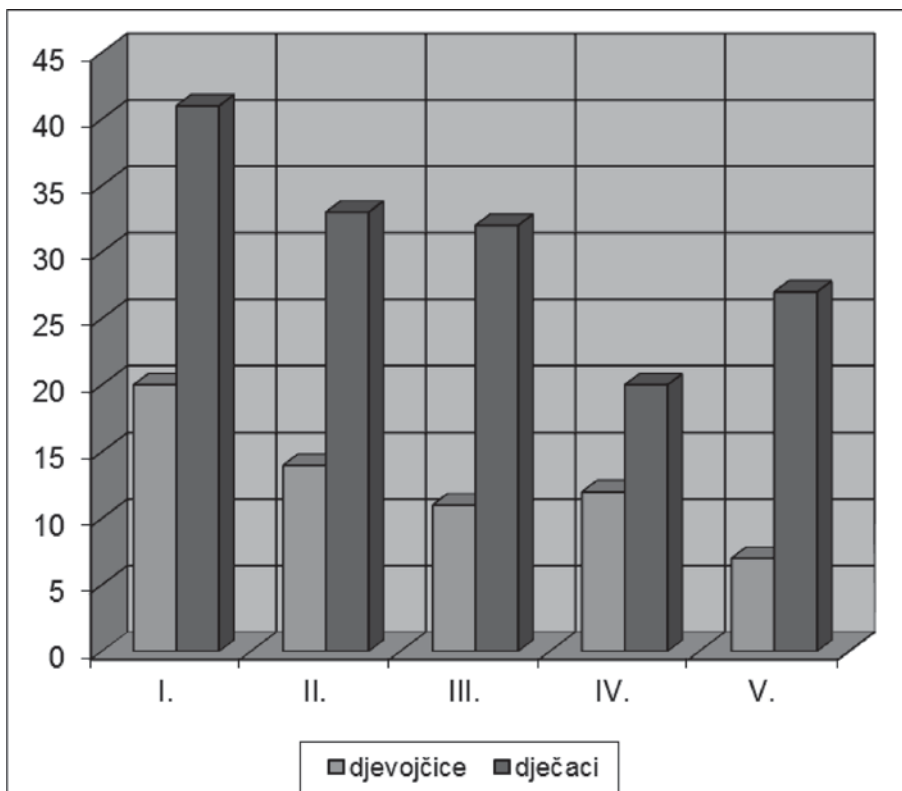

U *opetovnicu* je u I. tečaj bilo upisano 20 dječaka i sedam djevojčica, u II. tečaj 13 dječaka i dvije djevojčice i u III. tečaj četiri dječaka i nijedna djevojčica!⁵⁴ Smanjivanje broja upisanih učenika i učenica obzirom na pojedini razred prikazala sam na Grafikonu 4 (podaci se odnose na školsku godinu 1895./96.).

Iz svega prikazanog proizlazi da bednjanski kraj nije doživio bitnu promjenu glede obrazovanja djevojčica jer razmatrani primjeri ne pokazuju bolji polazak ženske djece u školu što je općenito bio slučaj u Banskoj Hrvatskoj nakon Mažuranićeva Zakona o osnovnom školstvu iz 1874. godine. Postojali su još previše jaki tradicionalno - patrijarhalni odnosi koji su opravdanje nalazili u nepromjenljivim prirodnim osobinama žena, a one su isključivale sposobnost žena za slobodu i obrazovanje.

⁵⁴ Isto, 1895/96.

Grafikon 4: Broj učenika i učenica obzirom na pojedini razred Niže pučke škole u Bednji 1895/96. (Školska spomenica Bednja)

U Ivancu je situacija glede obrazovanja ipak bila drugačija na što je svakako utjecaj imalo gospodarstvo Ivanca i okolice. Otvaranjem manufakturnih, kasnije industrijskih poduzeća, dolaskom činovnika, stručno - upravnog osoblja promijenila se uz ekonomske prilike i društvena klima Ivanca. Kao dokaz tome koristim podatke iz *Spomenice ivanečke škole*. Već se u uvodnom dijelu školske spomenice navodilo - "U početku podignute ove škole polazilo je istu mladež veoma marljivo, pa i dan danas (1880. – op. S. J.) se upravo dječaka mladež natječe hrleć svojim vlastitim naginućem silno u školu, a pošto je na istoj samo jedna učiteljska sila, stoga je više puta žalosno gledati kako se dječaci koji mole da se upišu ne polazak od iste odpraviti moraju jer je upravo nemoguće molbi istih udovoljiti, pošto je preko 500 sposobnjaka, a polaziti može najviše samo 175 obojeg spola".⁵⁵ U školskoj godini 1908./09. od pohađanja škole bilo je "oprošteno i otpu-

⁵⁵ AOŠI, *Spomenica ivanečke dječake škole*, 1876.

šteno 151 dijete, većinom radi premaleni prostori, što je kod pučanstva pobuđivalo pojmljivu zlovolju, jer narod sve veću pažnju naklanja školi i sve više shvaća i cijeni njezin zadatak uz korist koju mu škola pruža.” Broj obveznika skočio je naime te godine na 565 učenika!⁵⁶ Podatke o kretanju broja polaznika Ivanečke dječake škole donosim u Tabeli 4.⁵⁷

Tablica 4: Broj polaznika Ivanečke dječake škole 1880. – 1918. (Školska spomenica Ivanečke dječake škole)

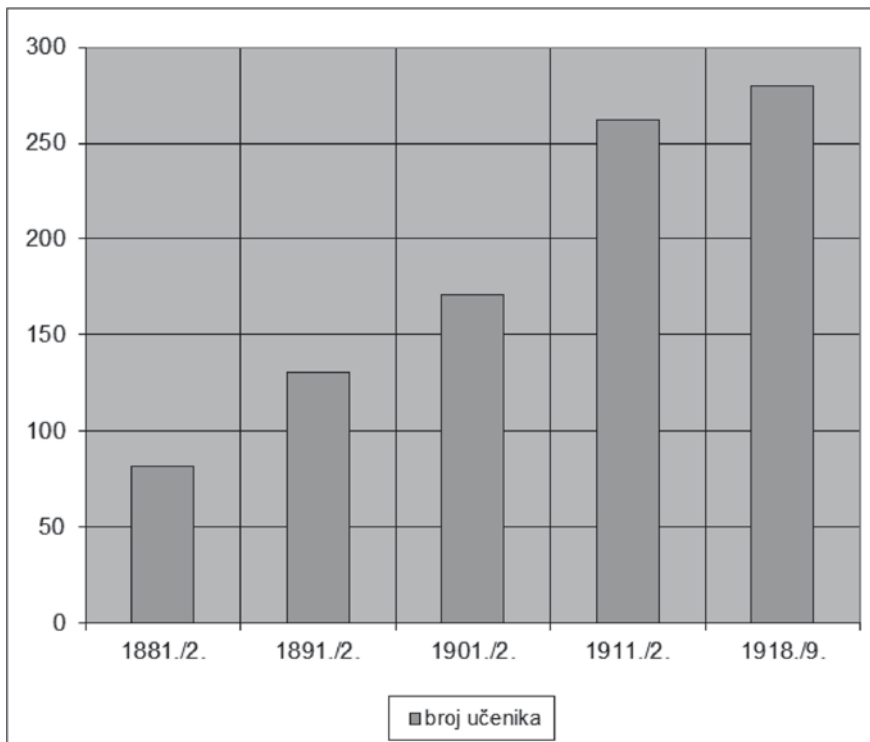
Školska godina	Obveznici	Polaznici	Opetovnica
1880./81.	203	81	36
1881./82.	200	82	28
1882./83.	218	90	26
1883./84.	205	90	32
1884./85.	210	112	27
1885./86.	204	103	35
1886./87.	205	112	27
1887./88.	288	112	36
1888./89.	224	103	28
1889./90.	269	103	44
1890./91.	-	-	36
1891./92.	378	130	31
1892./93.	403	126	18
1893./94.	205	150	16
1894./95.	323	180	25
1895./96.	434	218	34
1896./97.	360	193	36
1897./98.	332	207	32
1898./99.	-	-	-
1899./00.	-	-	-
1900./01.	331	169	57
1901./02.	337	171	67
1902./03.	-	169	51
1903./04.	340	201	33
1904./05.	368	222	41
1905./06.	417	244	51
1906./07.	457	276	67
1907./08.	478	285	71

⁵⁶ Isto, 1908./09.

⁵⁷ Iva BIŠKUP, Filip ROŽMAN, “Pučka škola u Ivancu”, *Ivanečka škrinjica* 2, Ivanec, 2006., str. 48-52.

Školska godina	Obveznici	Polaznici	Opetovnica
1908./09.	565	275	97
1909./10.	561	278	94
1910./11.	562	272	78
1911./12.	484	262	78
1912./13.	588	274	73
1913./14.	608	264	78
1914./15.	648	306	72
1915./16.	652	299	70
1916./17	662	320	77
1917./18.	702	306	81
1918./19	704	280	74

Grafikon 5: Kretanje broja učenika Ivanečke dječjačke škole 1881. – 1918. (Školska spomenica Ivanečke dječjačke škole)

Prikazani porast broja učenika odnosi se isključivo na dječake jer su djevojčice polazile pučku Djevojačku školu u Ivancu koja je počela radom 10. studenoga 1867. godine zalaganjem župnika Stjepana Vukovića koji je u Ivanec doveo sestre milosrdnice iz Zagreba - "Kuća matice milosrdnicah poslala je 3 sestre, među njimi jednu učiteljku."⁵⁸ Polazak dječaka u ivanečku školu bio je puno ravnomjerniji u usporedbi s polaskom djece bednjanske škole (i polazak djevojčica potvrđuje tu konstataciju), a to možemo potvrditi i pristupima učenika završnom ispitu - broj učenika koji je početkom školske godine upisan, uglavnom je na kraju školske godine i pristupio ispitu, prelazio u viši razred te nadalje, komentarima učitelja koji su iz godine u godinu konstatirali općenito marljiv polazak škole. Ograničavajući faktor prije svega bio je premali prostor škole i povremene bolesti zbog kojih djeca nisu dolazila u školu.

Pisac uvodnog dijela školske spomenice istaknuo je brigu ivanečke općine za obrazovne prilike u mjestu tijekom promatranog razdoblja i kako je općina kroz čitavo vrijeme imala razumijevanja za učitelja i njegov položaj u društvu. Tako je primjerice zemljište za školu bilo kupljeno zalaganjem župljana i općine, škola i stanovi za učitelje dograđivani su također njezinim zalaganjem, a isto tako kupljeno je bilo i zemljište koje je škola koristila za vrt i voćnjak. Zalaganjem općine sagrađena je i Djevojačka škola i za nju potrebne prostorije, a kada je 1875. godine trebalo povećati plaće učiteljima, prijedlog je bila podržala i ivanečka općina. "Sve i najveće terete nosila je vazda i sada jošte štogod potrebno kod škole sama općina. Ova općina se je vazda puno brinula za uzdržavanje svojih škola, pa to čini i sada (1880. op. S. J.) uzprkos mnogim koji se protive svakomu napretku našega nekoga naroda."⁵⁹ Ipak, u godinama pred Prvi svjetski rat uslijed povećanja broja stanovnika kojeg je bilježio Ivanec, a tako i povećanog broja školskih obveznika (godine 1910. prirast za više od 400 stanovnika što upućuje na otvaranje rudnika, mogućnost zapošljavanja i sigurnije egzistencije), ivanečki učitelj Mile Valentić nije bio zadovoljan situacijom u ivanečkoj školi i smatrao je da bi roditelji ipak trebali imati više sluha za materijalne potrebe škole - od gradnje nove škole do otvaranja novog učiteljskog radnog mjesta. "Puk upravo riva djecu u školu silom, uviđajući korist, koju mu škola pruža, ali neće da uvidi, da je dvojici učitelja fizički nemoguće savladati posao kraj poludnevne obuke, velikog broja učenika a kraj nikakve pomoći sa strane doma. O proširenju ove škole ili dizanju nove zgrade negdje na periferiji općine, neće ni spomena, nešto zbog velikoga siromaštva, a u koliko i bi, nađe se huškara, koji lahko povodljivi narod, pogotovo kad se radi o izdacima ove vrsti, odgovore i stvar propadne prije nego se je počela ozbiljno

⁵⁸ AOŠI, *Spomenica djevojačke škole u Ivancu*, 1890.

⁵⁹ AOŠI, *Spomenica ivanečke škole*, 1880.

pretresati.”⁶⁰ Time se pobija uvriježena konstatacija kako su glavni razlozi nepolaska škola u Hrvatskoj bili otpori ruralnih sredina prema školi. Prije spomenuti učitelj Mile Valentić za školsku godinu 1903./04. navodi: “Utješljiv pojav je, što seljaci upravo turaju djecu u školu što dokazuje i ljetošnji broj polaznika I. razreda (78 učenika – op. S. J.) gdje ih je uz to neki broj odbijen, radi premalih prostorija. Narod dolaziti počima do uvidavnosti, da je škola potrebna i seljaku, i da bez one naobrazbe, što je škola podaje, ne može nitko, pa niti seljak biti.”⁶¹

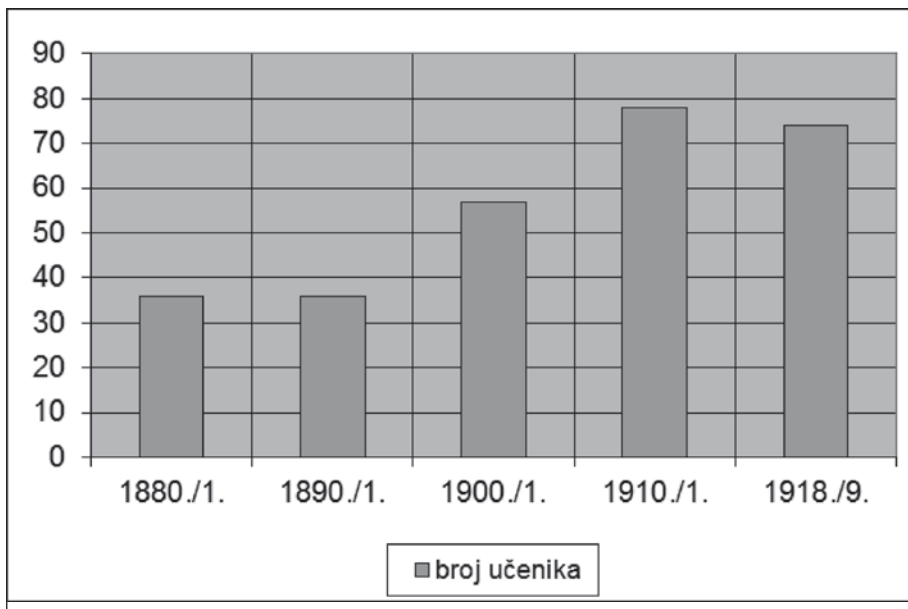
Tablica 5: Broj polaznika opetovnice Ivanečke dječjačke škole 1880. – 1918. (Školska spomenica Ivanečke dječjačke škole)

Školska godina	Broj polaznika	Školska godina	Broj polaznika
1880./81.	36	1900./01.	57
1881./82.	28	1901./02.	67
1882./83.	26	1902./03.	51
1883./84.	32	1903./04.	33
1884./85.	27	1904./05.	41
1885./86.	35	1905./06.	51
1886./87.	27	1906./07.	67
1887./88.	36	1907./08.	71
1888./89.	28	1908./09.	97
1889./90.	44	1909./10.	94
1890./91.	36	1910./11.	78
1891./92.	31	1911./12.	82
1892./93.	18	1912./13.	73
1893./94.	16	1913./14.	78
1894./95.	25	1914./15.	72
1895./96.	34	1915./16.	70
1896./97.	36	1916./17.	77
1897./98.	32	1917./18.	81
1898./99.	-	1918./19.	74
1899./90.	-		

⁶⁰ Isto, 1911/12.

⁶¹ Isto, 1903/04.

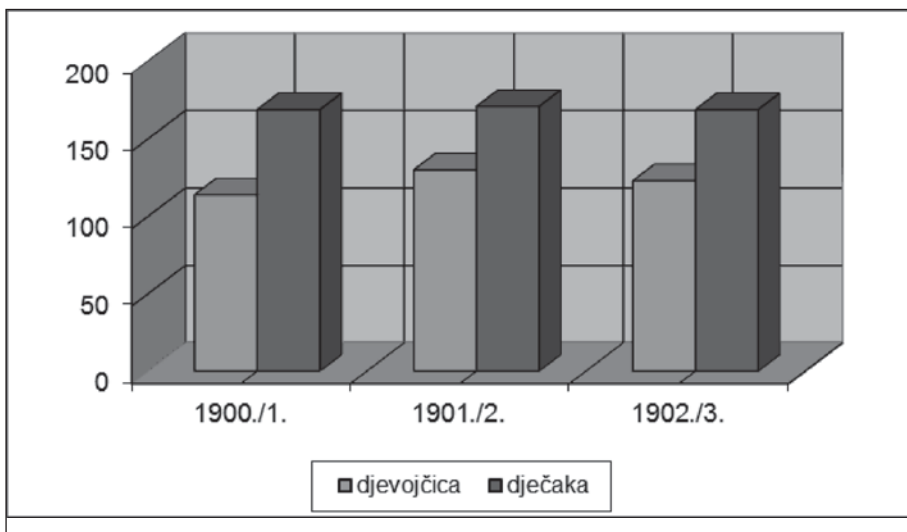
Grafikon 6: Kretanje broja učenika opetovnice Ivanečke dječjačke škole 1880. – 1918
(Školska spomenica Ivanečke dječjačke škole)

Spomenica pučke djevojačke škole broj polaznica (učenica) bilježi samo za školske godine 1899/00.: 132 učenice, 1900/01.: 114 učenica, 1901/02.: 130 učenica, 1902/03.: 123 učenice ili u prosjeku 124 učenice koje su pohađale školu. Usporedimo li tu brojku s podatkom koji se odnosi na 1857. godinu o broju učenica koje su pohađale (tada još zajedničku) školu: 83 učenice, vidljivo je određeno poboljšanje polaska ženske djece, ali za potpuniju analizu i donošenje zaključka nedostaju mi podaci o broju djevojčica obveznica. Godine 1857. radilo se o 188 djevojčica obveznica, što znači da je polazak bio 44,15%.⁶²

⁶² DAVŽ, 877, Redovni spisi br. 43/1857.

Grafikon 7: Kretanje broja učenika i učenica u Ivancu 1900. – 1902. (Školska spomenica Ivanečke dječjačke škole)

Mikrostatistika lokalnog područja rađena na temelju podataka školskih spomenica dokazuje napredak u polasku škola krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, no on je bio vrlo spor i postepen, posebice u slučaju bednjanskog kraja. Mjesto Ivanec predstavlja lokalni primjer povezanosti pučkog školstva i privrednog razvitka kraja, koji je, zapravo, bilo potrebno učiniti na čitavome teritoriju Hrvatske te tako prevladati tradicionalnu proizvodnju koja se temeljila na zaostaloj poljoprivredi. Ujedno bi to ekonomsko jačanje Hrvatske i prevladavanje bijedne ekonomske osnove označilo i njezinu političku emancipaciju. Koraci ka tome cilju bili su naporni i teški, a to je bilo vidljivo po općenito velikom broju neobrazovanih i nekvalificiranih radnika (muških i ženskih). Napredak je ipak bio ostvaren, a kako je iz navedenih primjera vidljivo, do njega dolazi tek nakon Mažuranićeva Zakona o pučkom školstvu.⁶³ Zakon je stvorio prve temelje za opće i obavezno školovanje bez pravljenja razlika između ruralnih i gradskih sredina te spola učenika. Omogućio je tako ubrzano povećanje broja djece obuhvaćene školovanjem (i ženske djece), porast kvalitete nastave i osigurao polagano, ali stalno opadanje nepismenosti pučanstva.⁶⁴ Ivanec kao manje privredno središte organizirat će relativno sustavnu brigu za povećanje razine pučke

⁶³ A. CUVAJ, VI., str. 435-454.

⁶⁴ Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, "Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860. - 1918.," *Radovi* 31., str. 41.

škole, a vidljivo je da će s vremenom i seljački roditelji uviđati nužnost školovanja muške i ženske djece. Ivanečko područje pratilo je tako trend prisutan u Banskoj Hrvatskoj krajem XIX. stoljeća koji se posebice odnosio na porast polaznika škola⁶⁵ te smanjivanja nepismenog pučanstva, dakako, s određenim specifičnostima. Ovdje još kao jedan dokaz o pozitivnim učincima Mažuranićeve reforme navodim podatak da je na samom ivanečkom području, točnije u Kuljevčici, željom stanovništva, ravnatelja austro - belgijskoga rudarskog društva za eksploataciju cinka Josipa Boulangerera, nastojanjem velikog župana Varaždinske županije Ognjeslava Utješinovića te općinskog poglavarstva u Ivancu 1879. godine osnovana i s radom počela još jedna pučka škola⁶⁶ (2009. godine ova škola je proslavila 130 godišnjicu osnutka).

Usporedimo li podatke o školstvu koje donose *Izvjješća o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj* za godine 1901. - 1908.⁶⁷ s podacima školskih spomenica iz bednjanskog i ivanečkog područja potvrdit će se još više prijašnje konstatacije o polasku nastave. Kao primjer navest ću podatke za školsku godinu 1900./1901.⁶⁸ Polazak nastave u čitavoj Varaždinskoj županiji iznosio je 55,24%, kotara ivanečkog 46,44%, Dječacke škole u Ivancu 68,27%, a pučke škole u Bednji 26,88%! Iste je godine na jednog učitelja u Varaždinskoj županiji dolazilo 247 učenika obveznika, a 136 učenika polaznika; u kotaru Ivanec na jednog je učitelja dolazio 281 učenik obveznik, a 130 učenika polaznika; u Ivancu (u Dječackoj i Djevojačkoj školi) na jednog je učitelja dolazilo 92 učenika polaznika, a u Bednji 446 učenika obveznika, a 120 učenika polaznika. Na primjeru bednjanske škole uočljiv je međutim ogroman nerazmjer između broja obveznika i broja polaznika, a tome bi se mogao dodati i veliki problem nepolaska djevojčica u školu te se čak pojavljuju slučajevi kada se djevojčice namjerno nisu upisivale u školu da bi ostalo što je moguće više mjesta za dječake. *Izvjješće*⁶⁹ za 1905. godinu također ističe taj problem navodeći da "školu u Bednji polazi samo 5% od 8 000 jer su kuće rastrkane i razbacane po brijegovima".⁷⁰

⁶⁵ M. GROSS, A. SZABO, *nav. dj.*, str. 412. i prema *Izvjješću o stanju školstva 1884./5.* Zagreb, 1886., str. 70-71.

⁶⁶ AOŠI, Vladimir VODOPIVEC, *Škola Kuljevčica*, rukopis. Vidi i: "Kako je kupljena zgrada škole u Kuljevčici", *Varaždinski viestnik*, god. 13./1902., br. 8., str. 2.

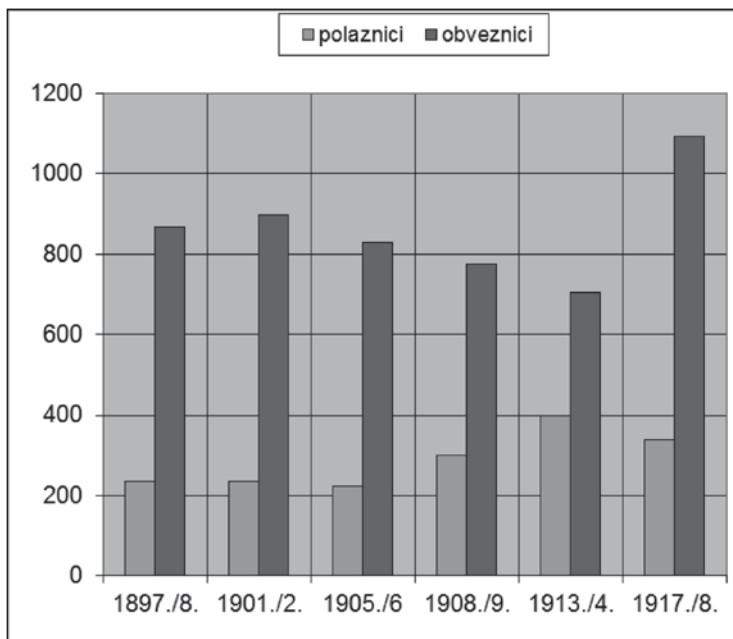
⁶⁷ *Izvjješće* 1901. - 1908.

⁶⁸ Isto, 1901.; AOŠI, *Spomenica Ivanec*, 1900/01.; AOŠB, *Spomenica Bednja*, 1900/01.

⁶⁹ *Izvjješće*, 1905.

⁷⁰ Isto.

Grafikon 8: Odnos broja učenika obveznika i polaznika Niže pučke škole u Bednji 1897. – 1917. (Školska spomenica Bednja)

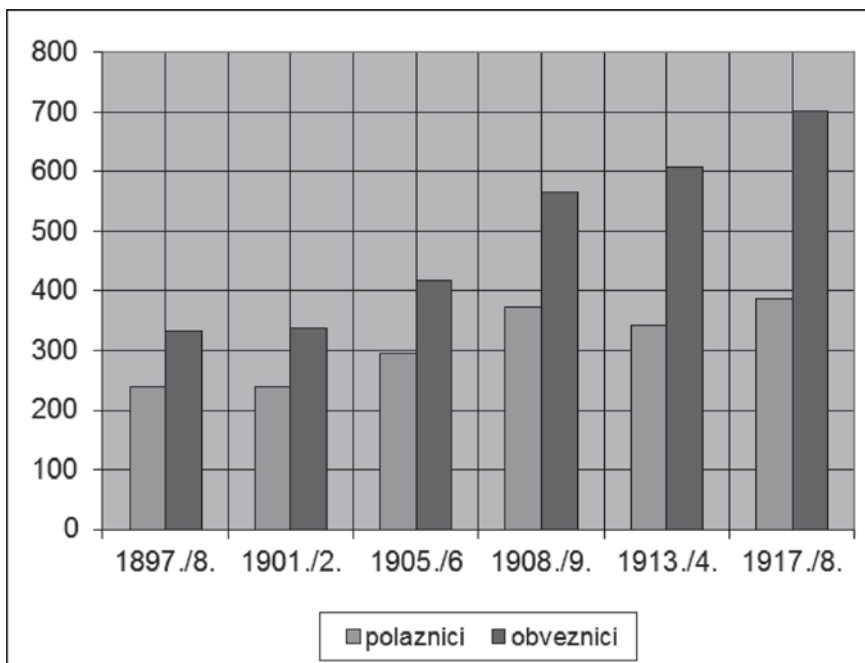
Podaci o polasku ivanečke Dječjačke i Djevojačke škole vidljivo odstupaju od podataka za Varaždinsku županiju i ivanečki kotar u cjelini i to u pozitivnom smislu što objašnjavam činjenicom da je Ivanec u promatranom razdoblju predstavljao određeno nodalno - funkcionalno središte⁷¹ kao rezultat populacijske dinamike kraja,⁷² ali i njegova gospodarstva, prvenstveno rudarstva - eksploatacije olova, cinka i posebice lignita. Uz navedeni razlog dodala bih i dobru dostupnost škole okolnim naseljima (Prigorec, Vitešinec, Punikve, Vrhovec, Salinovec, Kotar, Kraševac, Mačkovec, Lančić, Knapić, Vuglovec, Gečkovec i Kaniža) iz kojih su dolazila školska djeca, čak ako se radilo i o zimskim uvjetima. Već su i podatci *Izvjješća o stanju školstva 1884./85.*⁷³ koji se odnose na gustoću pučkih škola i polazak nastave za varaždinsko nadzorništvo ukazali na to da je polazak nastave u ivanečkome kraju (66,2%; 210 dječaka obveznika, a polaznika 139) bio veći od prosjeka varaždinskog nadzorništva (iznosio je 53,6%).

⁷¹ Nodovi (čvorišta, polovi) postaju sela i općine kotara Ivanec, dok vezama između njih postaju prometnice i sve druge komunikacijske veze. Nodusi ili čvorišta u prostoru čine povezani funkcionalni sistem sa funkcionalnom hijerarhijom što znači da određeni broj čvorišta (naselja nižeg nodaliteta) gravitira naselju višeg nodaliteta (Ivanec od sredine XIX. stoljeća). Milan VRESK, *Grad u regionalnom i urbanom planiranju*, Zagreb, 1990., str. 71.

⁷² Vidi bilješku 3.

⁷³ *Izvjješće 1884./5.*, str. 17. i 60.

Grafikon 9: Odnos broja učenika obveznika i polaznika u Ivancu 1897. – 1917.
(Školska spomenica Ivanečke dječjačke škole)

Zaključak

Na pitanje o utjecaju gospodarske osnove na razvitak pučkoga školstva pokušala sam odgovoriti prateći taj odnos na primjerima mjesta Ivanec i mjesta Bednja koja su predstavljala upravne općine unutar kotara Ivanec u teritorijalnoj podjeli Monarhije nastaloj sredinom XIX. stoljeća. Pri tome sam se služila postojećom literaturom o tom problemu, arhivskom dokumentacijom pohranjenom u Državom arhivu Varaždin, godišnjim izvješćima, nekim tiskovinama, no najvredniji izvor za proučavanje bile su školske spomenice u Ivancu, Bednji i Vrbbu. Podatke sam nastojala znanstveno obraditi te na temelju rezultata te obrade, posebice obavljenih statističkih analiza, donijeti zaključke koji, napominjem, nisu apsolutni, ali mogu stvoriti određenu sliku pretpostavki o danom problemu.

Ivanec i Bednja prvi se put spominju u izvorima u XIV. stoljeću. Kontinuitet školstva u naseljima započinje u prvoj polovici XIX. stoljeća kada su oba mjesta dobila *trivijalnu* školu. Bio je to rezultat promjena koje su nastupile reformom školstva Marije Terezije jer tek tada započinje stvaranje odgojno – obrazovnog sustava kojeg su činile pučke, strukovne, srednje

(realke i gimnazije), učiteljske škole i akademija. Mažuranićevom reformom školstva iz 1874. godine stvaraju se konačno i uvjeti za modernizaciju školstva u Banskoj Hrvatskoj pa tako i cjelokupnog društva.

Na temelju rezultata u ovome radu vidljivo je da je područje ivanečkog kotara pratilo u određenoj mjeri navedene promjene u školstvu i bilježilo određene pomake kao što su porast broja učenika polaznika, a među njima su bile i djevojčice, određeni porast kvalitete nastave i konačno, smanjivane nepismenosti pučanstva. Također je vidljivo da su postojale velike razlike između pojedinih mjesta kotara Ivanec (Bednja - Ivanec) što upućuje na različitost ekonomske osnovice tih dvaju mjesta unutar istoga kotara. Bednja kao izrazito gospodarski nerazvijena ruralna sredina ne može slijediti razvoj pučkoga školstva prisutnog na razini Banske Hrvatske jer ju je u tome sprečavalo veliko siromaštvo i prenapučenost, dok kućni obrti nisu mogli popraviti loše ekonomsko stanje ljudi bednjanskog kraja te su učinci reforme školstva u tom slučaju bili jedva zamjetni. S druge strane, Ivanec kao nodalno - funkcionalno središte ivanečkog kotara daje otvaranjem manufaktura (duhana, mlinova) i posebno rudnika u XIX. stoljeću bolju ekonomsku podlogu čovjeku, mogućnosti za bolju zaradu i egzistenciju te Ivanec kao malo privredno postaje i kulturno središte koje je vodilo relativno sustavniju brigu za povećanje kvalitete pučke škole u mjestu pridonoseći tako univerzalnosti i općenitosti obrazovanja.

Upravo je univerzalno i opće obrazovanje bilo nužno za nastanak modernog hrvatskog društva i razvoja modernih institucija, no slaba ekonomska osnovica društva (primjer Bednje) priječila je taj razvoj i davala mu u hrvatskom slučaju obilježja umjerenosti, kompromisnosti i sklonosti tradicionalnom. Zato za modernizaciju hrvatskog školstva i općenito društva možemo koristiti termin "konzervativna modernizacija."

Zusammenfassung

Einfluss der Wirtschaft auf den Schulbesuch im Bezirk Ivanec von 1639. bis 1918.

Die Autorin stellt die Verbindung der Wirtschaftsbasis und der Entwicklung des Volksschulwesens am Ende des XIX. und am Anfang des XX. Jahrhunderts am Beispielen von Ivanec und Bednja und ermöglicht den Einblick in die Entwicklung und Modernisierung der Grundschulen im Bezirk Ivanec. Die Schlussfolgerungen bringt Sie größtenteils mit der Forschung schriftlicher Schulchroniken der zwei Schulen in Ivanec und Schulen in Bednja und Vrbno.

Schlusswörter: *Ivanec, Bednja, Schulwesenentwicklung, Volksschulen, Bezirk Ivanec, Wirtschaftsbasis, Modernisierung, Schulchroniken.*

DRUŠTVO POVJESNIČARA GRADA VARAŽDINA
I VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

UDK 94(497.5-37Varaždin)
ISSN 1848-0837

**HISTORIA VARASDIENSIS
ČASOPIS ZA VARAŽDINSKU
POVJESNICU**

1

VARAŽDIN, 2011.

Nakladnik / Publisher

Društvo povjesničara grada Varaždina i Varaždinske županije

Za nakladnika / For the Publisher

Spomenka Težak

Uredništvo / Editor's board

Rajko Guščić, prof. (Varaždin)	Magdalena Lončarić, prof. (Varaždin)
dr. sc. Vladimir Huzjan (Varaždin)	MSc Ivan Obadić (Zagreb)
mr. sc. Suzana Jagić (Ivanec)	Spomenka Težak, prof. (Varaždin)
Ivančica Jež, prof. (Ludbreg)	dr. sc. Hrvoje Petrić (Zagreb)
mr. sc. Siniša Krznar (Zagreb)	Kruno Sudec (Varaždin)

Kontakti Uredništva / Editor's office

Franjevački trg 6, 42 000 Varaždin; tel/fax. 042/658 762;
e-mail: historiavarasdiensis@gmail.com

Glavni i odgovorni urednici / Editors in Chief

dr. sc. Hrvoje Petrić, MSc Ivan Obadić

Savjet časopisa / Journal's council board

dr. sc. Juraj Belaj (Zagreb), dr. sc. Neven Budak (Zagreb), dr. sc. Dragutin Feletar (Koprivnica), mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin), PhD Zoltán Gózszy (Pečuh), dr. sc. Željko Holjevac (Zagreb), Siniša Horvat, prof. (Varaždin), dr. sc. Andrej Hozjan (Maribor), Damir Hrelja, prof. (Varaždin), dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević (Zagreb), Miroslav Klemm, prof. (Varaždin), dr. sc. Nevenka Krklec (Varaždin), dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol (Zagreb), dr. sc. Janko Pavetić (Varaždin), prof. emeritus Franjo Ruža (Varaždin), akademik Franjo Šanjek (Zagreb), Marina Šimek, prof. (Varaždin), mr. sc. Eduard Vargović (Varaždin), PhD Leopold Toifl (Graz)

Grafički urednik / Graphic editor

Kruno Sudec

Naklada / Copies

300

Priprema i tisak / Layout and Print

Tiskara Zelina d. d. - Sv. Ivan Zelina

Časopis izlazi jednom godišnje. Cijena primjerka iznosi 100 kuna.

Časopis se objavljuje novčanom potporom Grada Varaždina, Varaždinske županije, Vindije d. d. i Bernarde Nova d. o. o.

Korice: Kartuša sa Sotterova atlasa iz 18. st. koji se čuva u Državnom arhivu u Varaždinu

Autor i oblikovanje korica: Kruno Sudec

Konačno oblikovanje i priprema korica za tisak: Studio Fotak